

FEKETE SÁNDOR: PETŐFI SÁNDOR ÉLETRAJZA I.

A költő gyermek- és ifjúkora. Bp. 1973. Akadémiai K. 363 l.

A nagy életek nem érnek véget a halállal, sőt paradox módon a halál pillanatától kezdve mintegy visszafelé kezdenek peregni, miközben egyre több és több elmúlt percük, eseményük villan fel újra, válik élővé, tisztázódik ki indítékaiban és következményeiben is, — immár a befejezett életpálya ismeretében új megvilágítást és új perspektívát is nyerve, végül szinte gazdagabbnak tűnve, mint amilyen valóságos átélésének pillanatában egyáltalán lehetett. Ebben az így teljesedő növekedésben persze sok a szabálytalanság, ötletszerűség; az egyes adatok, források felbukkanása sok, az őket feltáró, felidézõ kortól és egyénektõl függõ tényezőnek lévén alárendelve. Az elmúlt élet így újra meg-elevezendõ részletei között azután — az emberi érdeklõdés évszázados, ciklikus törvényszerûségeinek megfelelõen — elsõsorban az évfordulók igyekeznek valamilyen rendet teremteni, újra meg újra, és minden alkalommal gazdagabb eredménnyel kísérve meg felidézni a halott személyiségét, rekonstruálni életútját. És ha ezekután, a gondolatmenetnek mintegy befejezésül már csak közhely szaporítása lenne is arra hivatkozni, hogy e rekonstrukcióban minden korszak mennyire saját szempontjait fogja alkalmazni, mindez nem von le semmit annak a megállapításnak igazságából, hogy éppen ezért (vagy ennek ellenére is) „kötelessége minden kornak, hogy újra és újra ellenõrizze és felfrissítse a költõ életének történetét is, hogy az adatok és adalékok, az egymást cáfoló legendák és értékelések áradatából kimentse és felmutassa a lényegét, cicomás mítoszok nélkül”. A költõ, akire ez a megállapítás utal, Petõfi: olyan valaki tehát, akinek példáján ötnegyed évszázad alatt talán a legjobban volt megfigyelhetõ az életnek e visszafelé való újraképzése, — de arcvonásainak a cáfoló legendák és értékelések áradatában talán legtöbbször és legtöbbszörre újra meg újra végbevitt átalakítása is. A szerzõ pedig, akitõl idéztünk, Fekete Sándor, aki most, a költõ születésének másfél százados fordulóján éppen ennek az elvnek a jegyében kísérli meg Petõfi immár valóságos életének rekon-

struálását, — és ami ezzel szorosan összefügg: demitizálását is.

Hogy e kettõs igény — az ellenõrzésé és a lényeg bemutatásáé — végül is mennyire jogosult, azt már maga a most megjelent könyv is bizonyíthatja: egy három kötetre tervezett biográfia elsõ kötete, mely Petõfi ifjúságát tárgyalja 1844-ig, s melyet a szerzõ szándéka szerint majd a költõ forradalmát (1844—1848), ill. szabadságharcát (1848—1849) tárgyaló további két kötet fog követni.

Az elsõ kötet négy fejezetre bontva („A mészáros és gyermeke” — „A redemptus fia” — „A földönfutó” — „A vándorszínész” jól kiválasztott és jellemzõ címei alatt) mutatja be a költõ ifjúságát: a gyermekkort, a Kecskeméttõl Aszódig vezetõ iskolai, majd a további két iskola: Selmec és Pápa közötti, ám már nem iskolás éveket (utóbbiakban a katonaság csaknem másfél esztendejével is), végül a székesfehérvári társulatnál megnyíló színészet hónapjait. A kötet 1844 februárjában zárul, mikor Petõfi a faközöld füzettel tarisznyájában Pestre indul. „Szándékaiban még nem számolt le a költõ és mûvész kettõs hivatásának álmaival, de Debrecen elhagyva olyan útra lépett, amelyen már csak költõként haladhatott tovább. Életrajzának elsõ részét éppen ezért zárhatjuk le e természetes határral” — állapítja meg Fekete. Úgy véljük joggal: a havas tájban eltûnõ költõ képe valóban szervesen zárja le e drámai élet elsõ felvonását.

A költõ ifjúságának e kereteken belül kibontakozó képe világos, szabatos, éles kontúrú és mégis árnyalt, legfõképpen azonban valóban *kritikai* kép. Szerzõ igen nagy anyagszomerrel és fejlett kritikai vénával szembe-síti több mint egy évszázad roppant mennyiségben kitermelõdött, egymásnak nemegyszer súlyosan ellentmondó adatait, e nagy élet tanulságait; a szembesítés eredményeképpen valóban leszámolva apróbb és nagyobb helyi vagy országos mítoszokkal, akár szakszerû irodalomtörténeti vagy irodalompolitikai koncepció áll mögöttük, akár csak egy szerény de szívós lokálpatriotizmus, — esetleg érzelmes, megszentelt hagyomány. A leg-

polemikusabb bemutatást igénylő problémák tárgyalását azonban józan ökonómiával függetlenítve teszi: itt veszi szemügyre és vizsgálja meg az életrajz kereteibe valóban nem illesztett részletteléssel többek között a Petőfi nemzetisége és osztályhelyzete körül egy évszázada hadakozó nézeteket, a Petőfi színészpályájának különböző részleteire utaló, ill. színészi képességeit értékelő adatokat. A Petőfi biográfia nagy, hagyományos vitatémái közül csak a származáshely körül kibontakozott vitát ismerteti a főszövegben, elsősorban a belőle levonható, immár nem csupán tárgyi-filológiai, hanem a költő egész további magatartására vonatkozóan is lényeges következtetései miatt. Mindezeknek a kérdéseknek megítélésében Fekete kritikáját nagyfokú, végül is éppen a szigorúan szak-szerű megközelítésből eredő józanság, következtetései pedig az imponáló anyagismereten túl nagy lelemény és a jó detektívre emlékeztető, de végül mindig tárgyilagosan igazolt intuíció jellemzi. Melynek ezután nyilván döntő része lesz abban, hogy a kötetet azzal a meggyőződéssel tesszük le, hogy eredményei nyomán Petőfi ifjúságának minden ránk maradt adata végül is kellő megrostálással, immár megnyugtatóan a maga megfelelő helyére került. Olyan következtetés és meggyőződés ez, melyet a továbbiakban az sem fog megváltoztatni, ha ennek az ilyen kritikai módszerekkel elének állított világos és tiszta körvonalú képnek immár tartalmát is vizsgálat alá vesszük: milyen Petőfi is az, akit Fekete portréja elének állít?

Meg kell mondani: első látásra hajlamosak lennénk e képet eleve kissé szépítettnak és lekeresítettnek látni. Hiszen rajta az ábrázolásnak módszertanilag bizonyos teológikus vonásai is feltűnő látszanak: mintha szerző az ifjúságra a kiteljesedett élet felől tekintve vissza, emelné ki és vinné fel a portréra a vallomások özőnéből az érett költő felé mutató elemeket: a költő már gyermekkorában megmutató dacos (47. l.), szelíd, de nyakas (58. l.) jellemét, testi ügyességét (63. l.), majd feltűnő bátorságát (89. l.), később liberalitását (93. l.) stb. Így hajlunk arra, hogy Petőfi ifjúságának végül is olyan világosra és egyenesvonalúra sikerült képét (benne bizonyos érezhető célszerűséggel, sőt belső jellemi determináltsággal) inkább a módszernek tulajdonítsuk, — már csak azért is, mert ugyanakkor a portrén némileg háttérbe szorulnak a sajátlagosan a tizenévesekre jellemző vonások: a jellegzetesen tinédzser magatartást talán egyedül a katonának állás tragikus, bár Fekete által igen jól és véleményünk szerint végérvényesen meggyőzően indokolt intermezzója idézi.

Azt azonban, hogy e kép alapján véve mégis reális, már az is sejteti, hogy ennek az így kibontakozó portrénak vonásai nemcsak

formálisan, hanem nagyon szervesen is, mély hitelességgel és minden mesterkéltég nélkül illeszkednek egymásba, érzékeltetve: ezt az egyéniséget erős, belső irányító vezérli, minden helyzetben határozottan egy irányba mutatva, az általa irányított életet minden kiterő és vargabetű ellenére is mindig visszatérítve egyetlen lehetséges pályájára. Ennek döntő jelentőségű bizonyítékát pedig Fekete Petőfi-portréjának az a véleményünk szerint legnagyobb és legjelentősebb eredménye és újdonsága adja meg, mellyel Petőfi ifjúságának mintegy vezérmotívumát, — amivel azonban a korábbi szakirodalom végül is szinte egyöntetűleg nem tudott mit kezdeni és ezért jelentőségét is elbagatellizálta: Petőfinak a színészet iránti meg nem szűnő vonalmát, — sikerül szervesen beépítenie hőse életútjába, művészi fejlődésébe. Mert ha ez lehetséges és reális, akkor ez az életpálya valóban olyan zárt és célratorőn egyenes vonalú, belülről vezetett, amilyenek azt a portré már először is észlelt vonásai mutatják.

Márpedig Fekete állításai e döntő ponton igen jól és gazdagon bizonyítanak. Új adatok és méginkább új összefüggések feltárása, a régi tanuvallomások revíziója és szembeállításának nyomán teljesen meggyőzővé válik: mind azt, amit az eddigi Petőfi kutatás a költő életében legjobb esetben is csak anyagi szükséggel indokolt, a költő lényétől eleve idegen és így szükségképpen kudarcba fulladó, a katonasághoz hasonló vállalkozásnak, az életpálya egy sajnálatos kiterőjének, legfeljebb negatívumaival nevelő közjátékának tekintett, most Fekete aprólékos filológiai munkával, meggyőző módon tényleg képes lesz elhelyezni Petőfi legsajátlagosabban költői fejlődésének útján. Ennek nyomán pedig a költőre jellemző magatartás képét is kitágítva és rajta, legjellemzőbb vonásaként évekre visszamenőleg is már felismerhetővé téve a tudatos önkifejezés jellegzetesen romantikus igényének jegyeit. Ezeknek ismeretében pedig világossá válik: a színészet csupán egyik változata volt annak az önkifejezésnek, ami végül a költészetben fog tetőpontjára érni, — a színészet vonzásában eltöltött esztendőket pedig szervesen ugyanennek a magatartásnak — legfeljebb csak még nem elég világosan kifejezett — jegyeit viselik, mint a költőiek. A költő ifjúkora ennek révén immár művészi és szerves előzményévé lesz a költő forradalmának, majd szabadságharcának, — legfeljebb már csak az önkifejezés uralmodó formájában különbözve azoktól, — ám valóban olyan töretlen ívű pályának szerves részeként, mint amilyenek szerző ezt az életet kezdettől fogva ábrázolja. Ezzel és a mögötte álló — alapján valóban rendkívüli — célratorőssel és koncentrálttsággal jórészt már itt megmagyarázva a még hátralevő alig több,

mint hat esztendő majdani csodálatos eredményeit is.

Ennek újbóli nyomatékos aláhúzásával és szerző teljesítményének maradéktalan nagyra értékelésével tulajdonképpen le is zárhatnók recenziókat, ha ugyanakkor mindennek ellenére nem támadna mégis egyfajta hiányérzetünk. Mert ebből az így kibontakozó, teljesen zárt és immár világosan saját törvényei szerint alakuló és így valóban igen célszerű, célratörő és — csak most látjuk, mennyire — hiteles pályaképből zártsága folytán persze végül is természetesen, de úgy véljük, mégsem indokoltan hiányoznak az utalások e pálya alakulásának bizonyos külső, talán csak közvetett, de mégis lényeges feltételeire. Olyan feltételekre, melyek kétségtelenül kívül állnak a csupán irodalmi vagy közvetlenül irodalmilag tükrözött szférákon, melyeknek elhanyagolása azonban a képek a portréhoz nagyon is szervesen hozzá tartozó, tulajdonképpen annak mélységét megadni képes hátterét fakítja ki.

Közülük elsősorban a legáltalánosabb feltételnek, a magyar feudalizmus válságának akár csak nagyvonalú, de mindenképpen szükséges érzékeltetését hiányoljuk. A magyarországi gazdaságnak a francia háborúk során kibontakozó új, már a tőkés fejlődés irányába mutató mozzanatai, és az ezek nyomán a társadalomban meginduló igen széleskörű, bár egyenetlen és lassú polgárosodás ugyanis az 1830-as évek közepétől kezdve már jelentősen fellazította a feudalizmus egész társadalmi és hozzá csatlakozó politikai szerkezetét is. Ezt már a 30-as évek második felének politikai terrorterei sem tudták elkenőzni, sőt a befogottak részére végül is megadni kényszerült amnesztiák és egy új kormánypolitika jelei ezt csak még világosabbá tették. Aminek említése ezért lesz igen lényeges, mivel nyilvánvaló: Petőfi önkifejezése ezek között a viszonyok között már jóval szélesebb teret talált és jóval kevesebb ellenállásba is ütközött, mint akárcsak egy vagy két évtizeddel előbb is történt volna.

Szűkítve most már az átalakulás ismertetését ennek a költő útját kedvezően és közelebbről már ifjúságában is befolyásoló tényezőire, különös hangsúllyal kell utalni a költőt közvetlenül körülvevő társadalom szerepére. Egy korábbi, még 1967-ben írott tanulmányunkban a társadalomban a polgárosodás részeként, a birtokos nemesség polgárosodásával párhuzamosan szélesen kibontakozó kispolgárosodási tendenciákról beszéltünk; az olyan elemek létszámának gyors bővüléséről, mint amilyenek közé éppen Petőfi egész családja is tartozott. A feudalizmus, mint láttuk, lazuló hagyományos osztálykeretei közül már (emelkedve vagy deklasszáldóva) kilépett vagy kilépőfélben levő tömegekről, melyek adott pillanatban szabadok, kötet-

lenek, de még védtelenek, — értelmiségi elemek egy része pedig a feudalizmus teljes felszámolásának tudatos igénylőjévé, sőt eszmei előkészítőjévé is válik. Nos, Petőfi egész ifjúsága valóban ebben a társadalmi környezetben játszódik le. Éppen életrajzának tanúsága szerint környezetében se jobbágyparasztot, sem birtokos nemest nem látunk: még szegény cselédleányként emlegetett anyja mögött is egy vagyonosodó, feltörekvő, egyes ágaival már az értelmiségig eljutott nem nemesi család képe világosodik meg, — és ha nemes ember még előkerül is, mint Jókai, az már maga is birtoktalan, a kispolgárság felé deklasszáldó, onnan emelkedni próbáló elem. Meglepve láthatjuk: Petőfi végül is diákként, vándorszínészként úgy fogja végigjárni az országot, mintha nem is a feudalizmusban élne, azzal semmiféle közvetlen kapcsolatba nem kerülve, még „földönfutásának” leg-szivárbab periódusában sem. Így az emberekhez, környezetéhez való viszonyában is a kapcsolatok már nem feudálisak, — méghozzá egészen természetesen nem azok. És ha ezután — és joggal — azt mondhatjuk (a Fekete által adott portré hiteletől alátámasztva), hogy Petőfi élete talán a magyar irodalom első *modern* élete, akkor abban — és mindabban is, ami a költő életének ilyen alakításába a külvilág részéről bejátszott, — nem lehet eléggé nagyra becsülni ennek a környezetnek, a környezet már ilyen voltának jelentőségét sem.

Még tovább szűkítve a kereteket, válik feltűnővé az úgy Fekete, aki valóban a legminuciózusabb módon és a legfinomabb filológiai és kritikai módszerekkel nyomozza végig Petőfi színészi útját, sajátos módon a költő ifjúságáról szólva teljesen megelégedezni látszik a költő iskolai éveinek ábrázolásáról. Legalábbis olyan értelemben, hogy megvizsgálná: mit adott az iskola ennek a költői egyéniségnek számára életének egy olyan korszakában, melyben az önkifejezés tudatos igénye még kevésbé kerülhetett szóba, de mikor az iskola légköre még sokat jelenthetett az felé mutató magatartás kialakításában. Fekete a színházat szereti, az iskolát úgy látszik nem, — és ha ebben osztozunk is vele, ez nem jelentheti azt, hogy Petőfi iskolai, döntően középiskolai éveinek néhány jellegzetes, távolabbra is mutató vonását mellőzhetőnek tartjuk.

Az egyik az öreg Petrovics által fia számára választott iskolatípushoz kapcsolódik. Az algimnáziumok ugyanis (és a költő pályáján ilyen Sárszentlőrinc és Aszód, — míg Szabadszállás olyan három osztályos népiskolát nyújtott, melynek harmadik osztályában a tovább tanulók számára már latin előkészítést is adtak) a kornak jellegzetesen éppen az említett kispolgárosodási folyamathoz kötött iskolatípusai: olyan iskolák, melyek

ennek az emelkedő, de emelkedése elérhető határaival tisztában is levő rétegnek igényeihez szabták: elégségesek ahhoz, hogy megadják a nagyobb falusi, mezővárosi, földesúri és alacsony fokozatú állami (főleg kamarai) értelmiség, ill. legalábbis irodai jellegű állásokhoz szükséges általános képzettségét, ennél többet azonban már nem igen nyújtának. Jellemző, hogy Petrovics is így kezdte Sárszentlőrincen, majd a pesti urbanizált és színvonalas iskolákkal vallott kudarca után továbbra is ilyen iskolába, Aszódra adja be fiát; — mintha (talán e réteg belső bizonytalanságára is jellemzően) ezeken át is végig a saját és még inkább fiának jövődöbéli helyét keresgélne a világban. De Selmec is, bár főgimnázium, az ekkor már erősen hanyatló bányavárosban (már csak erősen szlovák jellege miatt is) maga is döntően ilyen kispolgári vagy kispolgárosodó szülők gyermekeit gyűjti össze. Pápa, ahova Petőfit utolsó iskolai kapcsolatai fűzik, jórészt ugyancsak ilyen bázisú iskola, ám már valamennyinél erősebb nemesi beütéssel, — ekkorra azonban Petőfi önkifejezésének igényében már kiforrálódva túl van azon, hogy számára az iskola e vonatkozásban lényegeset tudjon mondani.

Ami a költő iskoláztatásának az őt ilyen módon körülvevő iskolai társadalmi környezet hatásán túl második jellemző vonását jelenti — ezeknek az iskoláknak evangélikus jellege —, szintén nem érdektelen. A hazai lutheránus iskolákban — e felekezet legkevésbé nemesi tömegbázisa viszont erős, jórészt német polgári vagy kispolgári tömegei folytán — aránylag legkorábban jelentkeztek (még Schedius nevéhez fűződve) a polgári pedagógiai törekvések, ha realizálódni csak sokkal szűkebb szektorban tudtak is. És ha a név ritkasága miatt talán nem alaptalanul keressük majd a kecskeméti evangélikus elemi iskolai rektor, Schiffendecker Dániel valamilyen rokonát, (talán egy éppen kb. Petőfivel egykorú fiát?) abban a Schiffendecker Józsefben, aki 1868-ban, majd az Általános Munkásegylet alakulásán „szláv nyelven” fogja tolmácsolni a szónokok német beszédeit, egy szinttel feljebb, Petőfi selmeci tanárai közül Boleman és Lichard néhány évvel a költő ott tanulása után tevékeny szerepet fog majd játszani a lutheránus középiskolát a polgári-reális művelődési eszményekhez közelítő zayugróci program kidolgozásában. Pápan — mint lattuk — már késve járt ahhoz, hogy annak tanítása lényegeset formálhatott volna rajta, de tanárai közül a filozófia tanításától ekkorra már eltiltott Tarczy esetleges, Fekete által joggal meg is kérdőjelezett hatását nem tekintve is Bocsor István történettanításának rendkívüli, ha közvetlenül nem is (a történelem a Petőfi által látogatott osztályban nem lévén tárgy), de közvetve legálább tanulóitársai magatartásán át bizonynai

számára is érvényesülő hatását talán a költő erős és demokratikus nacionalizmusán túl, történetiszemléletének a progresszív forradalmi ideológiák befogadása iránti képességében is kereshetjük. Mert Bocsor tanítása — fennmaradt kéziratok jegyzetei szerint — az emberi fejlődés végcéljául tekintett szabadság oldaláról nézte és ismertette az amerikai függetlenségi háborút éppúgy, mint a francia forradalmat vagy akár (és ennek megfelelően bírálva) a Szentszövetség korát. Mindenestre már e csupán bizonytalanul alapozott támpontok alapján is indokoltá téve azt, hogy Petőfi magatartásának az önkifejezés igényeit és irányát is nyilván nagyban befolyásoló kialakulásában a színésznek különböző jeles és kevésbé jeles szindarabokon és ezeket interpretáló színészeket át érvényesülő hatásán túl, az iskola által talán nem is konkrétan és közvetlenül, csak inkább közvetve és általában közvetített benyomásokat — köztük is leginkább Bocsor történettanításának joggal feltehető hatását is — az eddiginél jobban kutatóknak és regisztrálóknak érezzük. Mert ha természetesen felesleges lenne is tagadni Petőfi későbbi, első kézből vett francia forradalmi olvasmányainak jelentőségét világnézetének kialakításában, úgy véljük, éppoly indokolatlan eleve elutasítani az ezekkel szimpatizáló történetiszemlélettel való első találkozásának jelentőségét.

A feudalizmus fellazulása és a lazulás során támadt résekben át a feudalizmus keretei közül szívósan felfelé törő elemek, — és mozgásuk valamely vetülete a költő által látogatott iskolák és az azok által köréje állított társadalmi környezet hatásában — úgy véljük a biográfiához szervesen hozzá tartozó, ha abban természetesen nem is részletesen kibontandó elemek. Hiszen a madár sem tud szárnyalni légüres vagy légritka térben, melyben szárnyai nem tudnak mire támaszkodni, még akkor sem, ha normális viszonyok mellett erős, kitartó szárnyakra támaszkodhatnék. Valahogy így van ez a költővel is, és ha Fekete magisztrális munkájában a költő belső fejlődésének pályaképét valóban teljesnek, hibátlannak és nagyon jól, gondosan bizonyítottnak érezzük is (ismét külön kiemelve benne a pálya ívének a színészet bekapcsolásával logikussá és természetessé tételét), ennek a költő belső fejlődésében korántsem lebecsülhető külvilágnak valamely ábrázolását, talán a további kötetekben valahol mégiscsak igényelnünk kell. Persze nem hallgathatva el meggyőződésünket, hogy ennek itt, a költői magatartást akár öntudatlanul észlelt hatásokon át is megalapozó gyermek- és ifjúkor rajzánál lenne a legtermészetesebb, leglogikusabb helye.

Befejezésül — és mintegy „jegyzőkönyvön kívül”: bár Feketével a Petőfi születés-

helye körüli viták megfelelő értékre való lesüllyesztésében teljesen egyetértünk, legyen szabad — éppen az általa oly kiválóan összefoglalt (és ezzel, a pozíció ilyen felvázolásával várhatóan éppen a vita tovább folytatását megkönnyítő) születéshely kérdést egy további gondolatmenettel bővítünk. Benyomásunk szerint ugyanis az sem elképzelhetetlen, hogy Petőfi nem korábban született, mint január 1, hanem csak ahhoz képest és csak néhány nappal korábban, mint várták. Ez a még nem koraszülés, csak a születés várható napjának némi elszámítása indokolná ugyanis azt, hogy a keresztszülők már elő voltak készülve, de azt is, hogy Petrovics feleségével a síma utazást biztosító nagy hóban még kockáztatni merete a félegyházi utat, — és azt, hogy a visszaemlékezések az anya veszedelméről, a gyermek véznaságáról és egyáltalán a születés körüli riadalomról beszélnek. De ez indokolja azt, hogy a vézna és (látszólag vagy valóban?) életveszélyben is forgó gyermeket, Félegyházán nemcsak evangélikus, de még református módon sem tudván megkeresztelni, lóhalálában átvitték Kiskőrösre, hogy mielőtt meghalna, megkereszteltessék. Bár az evangélikus teológia — a római katolikussal ellentétben — nem zárja ki a keresztelestül elhalt gyermek üdvözülését, az „öreg” Petrovics jellemének ismeretében nem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy társadalmilag a szokással üsszűtközönek, s így képtelenek is érezték, hogy az ő gyermeke keresztelestül haljon meg. Ezért küldte át lóhalálában keresztelni Kőrösre (ahol lévén kőrösi lakos, természetesen nem írták be azt, hogy máshol született, s ahol kéznél voltak a komák is), természetesen anyja nélkül, de éppen az utóbbi miatt hozva őt vissza még aznap Félegyházára, ahonnan azután mikor anya és gyermeke a veszélyen már túl voltak, néhány nap vagy hét múlva, vissza is tértek kiskőrösi otthonukba. Így mondhatta Petőfi joggal, hogy Félegyházán született akkor, mikor kétségtelenül Kiskőrösön keresztelték, és egész gyermekségét is kétségtelenül ott töltötte el; — hogy a születése körüli zűrzavarról nem beszélt, azt mint gyermekkori gyengeségének bizonyítékát restellve, jellemének ismeretében nem is csodálhatjuk.

De ezen túlmenően, félegyházi születésének hangoztatásában sem annyira a szlovák kiskőrösiekkel szemben magyarságát hangoztatni akaró tendenciát látjuk döntőnek, mint inkább a két helység eltérő társadalmi helyzetéből fakadó indokokat. Kiskőrös ugyanis, ha a mezőváros volt is, de úrbéri mezőváros: földesúri hatalom alatt állt, lakosai úrbéres jobbágyi birtokokon ültek, és ha e kapcsolatot már sikerült is eldologiasítaniuk, a kiskőrösi születés emlegetése természetesen involválta a jobbágyszármazást — még akkor

is, ha valaki, mint Petőfi is, nem tartozott a jobbágysághoz. Kiskunfélegyháza ezzel szemben közismerten szabad státusú hely volt; a Jászkunságnak országrendisége volt és követei ugyanúgy ott ültek az országgyűlésen, mint a vármegyék küldöttei. Az, aki kiskun földön élt és született, ha nem volt is redemptus, akkor sem volt jobbágyrendű: ezt már a születési hely egyszerű bemutatása is jelezte. Hogy e körülmény a költő részéről félegyházi születésének hangoztatását nyilván jelentősen motiválta, az kétségtelen, — ami indokolja, hogy Petőfi ilyen állásfoglalásában egy a nemzetin túlmenő, általánosabb társadalmi emelkedési igény jelentkezését is feltételezzük.

Ugyanígy, ugyancsak „jegyzőkönyvön kívül” legyen szabad halványan megkérdőjelezni Feketének Petőfi katonaeivel kapcsolatos, a császári hadsereget illető egyes megjegyzéseit. Anélkül, hogy különösebben igényelnők magunknak e kevésbé rokonszenves szervezet védelmét, mégis kissé furcsálljuk Dienes bombasztikus frázisának igazán minden kritika nélküli átvételét, mely szerint „a legénység nagyrészt tényleges bűncselekmény és a büntetéstől való félelem hajtotta be a kaszárnyakapun”. Azok után ui., hogy a magyarországi betyárvilág gyors kibomlását és a közbiztonság leromlását ugyanezekben az években a katonaság elől szökött emberek szükségképpen devialódásával szoktuk — és joggal — magyarázni, joggal tehető fel a kérdés: lehetett-e ezek után és ezek szerint egyáltalán becsületes ember Magyarországon? Ami pedig a téli hidegben csakja mosogatását, az árnyékszék tisztogatását, vagy az egy hangverseny engedély nélküli látogatásáért kirótt büntetés és ostoba feljebbvalók locsogásának kényszerű tisztelettel való meghallgatását illeti, — mindezt, úgy véljük, ugyancsak némi túlzással lehet valamely égbekiáltó sérelemnek feltüntetni. Kivált akkor, ha egyrészt a szerző úgy látszik eleve maga sincs jó véleménnyel hőse bajtársainak moráljáról (ami tehát éppen hogy még indokolja is az efféle bánásmódot), másrészt a tudós pesti piarista akadémikuson sem ütődik meg, aki egy álló évig nem jött rá diákjának majdnem zsenijére (amihez képest az ostoba őrmestert sem lehet akkora nyomatékkal elmarasztalni). Kétségtelenül jelentéktelen kérdések ezek: megemlítésükre is csak azért vállalkozunk, mert ez az egyetlen pont az egész kötetben, ahol Feketét elhagyja a kritikus józansága és, úgy véljük, indokolatlanul és kissé mesterkéltén, frázisszerűen is szitkozódni kezd. — És végül ennek ellenpólusaként egy hasonló apró megjegyzés: a 158. lapon szerző a versbe írt „fene” használatának merészségéhez fűz messzemenő következtetéseket. Csak utalunk rá: kb. 40 évvel azelőtt, ugyanilyen kontextusban

Berzsenyi többször leírta e szót („fene fátumok” stb.) és senki sem botránkozott meg rajta. Éppen a kontextus miatt nem, mely nála, éppúgy mint Petőfinél, távol állt mindenféle útszélségtől vagy parlagi indulattól. Mégis: egyetlen pont talán, ahol Fekete, véleményünk szerint indokolatlanul vagy legalábbis túlzottan kezd lelkesedni.

Apró megjegyzéseink azonban — éppúgy, mint a még ifjúkor társadalmi és iskolai keretének hiányolása — semmit sem

vonhatnak le abból az elismerésből, mellyel Fekete teljesítményét méltányolni is kell. Születésének 150. évfordulóján a nemzet legnagyobb költőjének minden eddiginél teljesebb és pontosabb életrajzát veheti kezébe. Joggal támaszthatva azt az igényt az első kötet szerzőjével szemben, hogy az életrajz további köteteit is mielőbb olvashassa.

Vörös Károly

STOLL BÉLA—VARGA IMRE—V. KOVÁCS SÁNDOR: A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET BIBLIOGRÁFIÁJA 1772-IG

„A magyar irodalomtörténet bibliográfiája” sorozat I. kötete. Szerkeszti Vargha Kálmán és V. Windisch Éva. Készült az MTA Irodalomtudományi Intézetében. Bp. 1972. Akadémiai K. 638 l.

Alig van önzetlenebb, áldozatosabb és hálátlanabb munka az irodalomtudományban a bibliográfiánál. Nélkülözhetetlenül szükséges; megléte az egész tudományág színvonalának mércéje; hiánya e tudományág felmértelenségének szemrehányó bizonyítéka. Aki egy történelmi korszak összefoglalóan áttekintő bibliográfiáját, az irodalomtudományban ezt a logaritmus-táblázatát elkészíti, annak minden részletkérdésben felkészült tudósna kell lennie, aki egyszersmind a korszak egésze fölött is megbízható áttekintéssel bír; tudását azonban nem öntheti az egyéni fogalmazás tetszetős formájába, melyért a leghamarabb jár elismerés vagy koszorú, hanem adatok halmazában kell azt kifejeznie. Logaritmus-táblázatot írtunk, s ezzel jeleztük, hogy a bibliográfia adatanyagának ellenőrzésre nem szorulóan pontosnak és hitelesnek kell lennie.

Először is tehát elismerésünket és köszönetünket kell kifejeznünk a régi magyar irodalom e mostani bibliográfiájáért mindazoknak, akik készítették. Pusztá megléte eredmény, minden további kutatómunka megbízható támasza.

A kötetben szereplő adat-anyag pontos, hiteles és a kellő mennyiségű. E sorok írója hónapokon át kísérletezett e külalakjában is tetszetős és kézbe is jól illő méretű könyvvel, hogy rajtakaphassa valami látványos hiányosságon: hasztalan. Az olyan apróságok, hogy az „antológiai” alfejezetből kifejtődött Fodor József és Jankovich Ferenc *Magyar múzsa* című, néhány régi magyar verset is tartalmazó gyűjteménye (1959. I.), hogy Budai Ferenc *Polgári Lexikonát* (1804–05) feltétlenül fel kellett volna venni, hiszen bár kritikával fogadandó, de becses életrajzi anyagot tartalmaz; hogy például Trócsányi Zoltán: *Kirándulás a magyar múltba* (1937) című kötetét hiába keressük; — és más ilyen-

féle fogyatékoságok nem érdemelnek részletes említést. Nagy erőfeszítéssel felsorolnánk még vagy egy gépelt lapnyi „kimaradást” — de ilyen hiánylistának semmi értelmét nem látjuk.

A magunk részéről másféle szempontot vettünk figyelembe, s erről kívánunk bővebben szólni. A kötet gyakorlati használhatóságát vizsgáljuk. Ilyen bibliográfiának ugyanis csak akkor van igazi haszna és értelme, ha könnyen és jól forgatható; ha mindarra, amit tartalmaz, az olvasó gyorsan rátalál. Ha viszont ehelyett rejtvényt kell fejtenie, ha unos-untalan tűnődni kényszerül: mely alfejezetbe, milyen elgondolás szerint, hova rejtették a szerzők-szerkesztők a keresett téma irodalmát: türelmét vesztí, s marad a kötet „irodalomtudományunk újabb vívmánya”, amiben „minden benne van”, de ebből a mindemből a pillanatnyilag fontos kis adatot kedvet szegően nehéz megtalálni.

Röviden: nem mindig világos, hogy valamely művel, műfajjal, témacsoporttal összefüggő irodalom hol található? Mivel erre vonatkozó eligazítást a betűrendes névmutató sem tartalmaz: a kötet használata néha nehézkes. Amíg csak egy-egy szerzőre vonatkozó információt keres az ember, arra könnyen rátalál: meg kell keresni a tartalomjegyzékben az „egyes szerzők” névsorát, s máris jó útra vagyunk igazítva. A régi magyar irodalom azonban, sajnos, nem név szerint ismert szerzők életrajzainak összegéből áll. Rengeteg a szerzőtlen mű, a nem világosan meghatározható műfaj, a más tudományokkal — egyháztörténet, történettudomány, eseménytörténet — összefüggő témacsoport. Hol keressük ezeket? E tekintetben a kötet fejezetei nem megnyugtató elrendezésűek. Már-már nevésségesen szegényes „A magyar vers”, „A világ költészet”, „A vallásos költészet”, „A próza”